

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»



КАФЕДРА МІЖНАРОДНОГО ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО
ПРАВА

**«ПРАВА ЛЮДИНИ В ПЕРІОД
ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ»**

Збірник матеріалів Міжнародної науково-
практичної конференції
(м. Одеса, 1 листопада 2024 року)

2024

УДК
341.231.14:355.271(062.552) П68

*Друкується за наказом ректора Національного університету
 «Одеська юридична академія» О. В. Тодошчака
 (наказ № 3177-44 від 08.10.2024 р.)*

Відповідальний редактор – президент Національного університету «Одеська юридична академія», академік НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України **Ківалов С.В.**
Заступник відповідального редактора – проректор з наукової роботи Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного та європейського права, Заслужений юрист України **Аракелян М.Р.**

Укладачі:

Бехруз Хашматулла Набісвич – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»;

Мануїлова Катерина Вікторівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»;

Грушко Мальвіна Валеріївна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»;

Гребенюк Дмитро Олегович – PhD, асистент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія».

Матеріали видано в авторській редакції. Повну відповідальність за достовірність та якість поданого матеріалу несуть учасники конференції, їх наукові керівники, які рекомендували матеріали до друку.

Адреса редколегії:

Національний університет «Одеська юридична академія», кафедра міжнародного та європейського права, м. Одеса, 65009, вул. Фонтанська дорога, 23. Тел. +38(048)719 8685

«Права людини в період збройних конфліктів»: Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 75-річчю прийняття Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року та Міжнародному дню прав людини. 1 листопада 2024 р., м. Одеса: збірник матеріалів конференції. Одеса. 2024. 539 с.

© НУ «Одеська юридична академія», 2024

© Кафедра міжнародного та європейського права НУ «ОЮА»

**Науковий керівник: доктор юридичних наук,
професор кафедри міжнародного та європейського
права Національного університету «Одеська
юридична академія» Ківалова Тетяна Сергіївна.**

Омельченко Іван Ігорович
*аспірант кафедри міжнародного та європейського
права Національного університету «Одеська
юридична академія»*

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРИНЦИПУ ПРОПОРЦІЙНОСТІ В КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

В умовах, коли мають місце збройні конфлікти, питання захисту прав людини стає одним із найважливіших викликів. Принцип пропорційності, який полягає в тому, що наслідки воєнних дій мають відповідати досягнутим військовим цілям, набуває особливої ваги. Згідно з цим принципом, військові операції повинні бути такими, щоб втрати серед цивільних осіб і руйнування інфраструктури не були надмірними щодо очікуваного військового результату [1].

Однак, в умовах реальних конфліктів, дотримання цього принципу часто викликає серйозні труднощі. Сучасні війни, які характеризуються швидкими змінами тактики та технологій, роблять питання пропорційності особливо складним. Втрати серед цивільного населення, навіть якщо вони є побічним наслідком військових дій, можуть

спричиняти глибокі гуманітарні трагедії, що піднімає питання про межі допустимих дій.

Особливо складно цей принцип реалізувати у випадках, коли війна ведеться проти нерегулярних збройних угруповань або терористичних організацій, які можуть ховатися серед цивільних. Тому сьогодні питання захисту прав людини та принципу пропорційності стає надзвичайно актуальним. Як досягти того, щоб під час військових операцій мінімізувати страждання невинних людей? Це питання стає викликом для правозахисників, військових і міжнародної спільноти в цілому.

Характер військових конфліктів, розвиток технологій та закономірності оцінки наслідків бойових дій – це далеко не повний перелік чинників, що впливають на застосування принципу пропорційності в умовах сьогодення.

Сучасна зброя, що розвивається швидкими темпами, висуває нові вимоги до принципу пропорційності. Дрони та дистанційні системи, що дозволяють завдавати удари з відстані, можуть мінімізувати втрати серед військових, але підвищують ризики для цивільних. Помилки у виборі цілей або недооцінка загроз для мирного населення можуть призвести до великих жертв.

Сучасне міжнародне право передбачає відповідальність кожної держави за забезпечення правових стандартів під час збройних конфліктів як всередині країни, так і за її межами. Наразі увага світової спільноти більш прикута до принципу пропорційності під час збройних конфліктів.

Відповідно до норм міжнародного гуманітарного права до числа суб'єктів, яким

надається захист відносяться: 1) комбатанти, що беруть участь у збройному конфлікті. Їх не вважають належними до категорії «захищені особи», оскільки напад на них може бути правомірним. При цьому міжнародне гуманітарне право містить норми, що захищають комбатантів від засобів та методів війни, які спричиняють їм надмірні страждання або роблять їхню загибель неминучою; 2) комбатанти *hors de combat* – поранені, хворі або такі, що зазнали корабельної аварії; 3) військово-полонені – комбатанти, які склали зброю та здалися, або комбатанти, що були захоплені в полон супротивником; 4) цивільні особи під владою супротивника [2, с. 47].

Чимало уваги, також, приділяється тим мало захищеним категоріям населення, які перебували в полоні та зазнавали катувань, знущань та надмірних психологічних травм, що також можна вважати порушенням принципу пропорційності.

Насамперед, один з ключових викликів – це оцінка військових переваг у порівнянні з можливими втратами серед цивільних осіб. У військових операціях не завжди очевидно, яку вигоду може принести конкретна дія, і чи виправдовує ця вигода ризики для мирного населення. Командири часто повинні ухвалювати рішення в умовах невизначеності, маючи лише обмежену інформацію. Це призводить до ситуацій, коли навіть добре продумане військове рішення може мати непередбачувані наслідки.

Таким чином, попри важливість принципу пропорційності, його застосування у реальних

умовах завжди потребує обережного підходу та глибокого аналізу всіх можливих наслідків.

Відповідно до тверджень К. Мануїлової, можливо дійти висновку що, міжнародне право пропонує різні механізми для забезпечення дотримання принципу пропорційності, а саме:

1. Міжнародний кримінальний суд. Основна функція якого полягає в розслідуванні та здійсненні суду над особами, які є відповідальними за воєнні злочини.

2. Міжнародний комітет Червоного Хреста забезпечує гуманітарну допомогу, моніторинг за дотриманням конфліктуючих сторін Женевських конвенцій, надання консультацій з міжнародного гуманітарного права.

3. Женевські конвенції це нормативно-правова база для захисту цивільних осіб під час збройних конфліктів. Саме Женевські конвенції регламентують принцип пропорційності як такий о забороняє використання непропорційної сили.[3]

Російсько-українська війна стала одним із найбільш драматичних прикладів порушення прав людини в Європі з часів Другої світової війни. Оскільки мають місце ситуації, коли застосування сили є невинновано масштабним щодо отриманих воєнних цілей. Вибухи в житлових кварталах, зруйновані лікарні, школи та інші важливі об'єкти, які не мали воєнного значення, стали трагічними подіями для тисяч людей. Ці дії не лише завдали величезних матеріальних збитків, але й спричинили загибель та поранення багатьох невинних цивільних людей, серед яких були жінки та діти. Такі випадки порушують головний принцип пропорційності, який

покликаний захищати цивільне населення від надмірного насильства.

У зв'язку із цим становлять інтерес операції з підтримання миру, що проводяться ООН, а також операції, пов'язані зі здійсненням гуманітарної інтервенції. Саме тому на порядку денному стоїть питання розробити нові механізми, як державні, так і міжнародні, спрямовані на забезпечення безпеки мирних громадян під час збройних конфліктів міжнародного та неміжнародного характеру. При цьому одним зі спірних залишається питання про застосування військової сили як інструменту забезпечення людської безпеки, зокрема визначення ситуацій, у яких використання сили є виправданим.[4, с. 32]

Правозахисні організації, такі як Human Rights Watch та Amnesty International, неодноразово піднімали питання про порушення цього принципу в контексті війни в Україні. Вони акцентують увагу на тому, що багато атак, які мали місце, не виправдовуються воєнною необхідністю, оскільки шкода, завдана мирним жителям, не є співмірною з воєнною вигодою. Це викликає обурення серед міжнародної спільноти та ставить питання про відповідальність за такі дії.

Ще однією серйозною проблемою є використання невибіркових засобів ведення війни, таких як касетні боеприпаси або ракети великої дальності, що завдають шкоди не тільки військовим, але й цивільному населенню. Такі дії ще більше підривають довіру до здатності міжнародного права забезпечити захист цивільних осіб під час війни, що є його ключовою метою.

Щоденні повідомлення про руйнування інфраструктури та загибель мирних жителів в Україні доводять, що міжнародна спільнота повинна докладати більше зусиль, щоб не лише фіксувати ці випадки, але й запобігати подальшим порушенням. Технічний прогрес дозволяє ефективніше документувати наслідки атак і підвищувати прозорість у питанні їхньої оцінки. Технологічний прогрес, який нині дозволяє ефективніше документувати та оцінювати наслідки бойових дій, може відігравати важливу роль у посиленні контролю. Водночас потрібне також посилення міжнародної взаємодії. Спільні зусилля держав та міжнародних організацій можуть стати основою для створення незалежних механізмів моніторингу та оцінки дій, що суперечать принципу пропорційності.

На думку К. Громовенка в багатьох конфліктах воюючі сторони навмисно спрямовують свої зусилля проти цивільного населення з метою прискорення військової капітуляції або ж, щоб знищити частину населення. Досить часто межа між цивільним населенням та комбатантами є нечіткою. Останні нерідко шукають притулок в містах та селах і використовують мирне населення в якості живого щита.[5, с. 104]

Окрім цього, необхідно звернути увагу на зміцнення правових механізмів покарання за систематичні порушення гуманітарного права. Запровадження жорсткіших санкцій та більш активна участь міжнародних судових інституцій здатні вплинути на зменшення кількості таких порушень.

Важливим чинником забезпечення дотримання принципу пропорційності у збройних конфліктах є належна правова освіта тих, хто безпосередньо залучений до бойових дій, а також тих, хто займається захистом прав людини. Військовослужбовці часто стикаються з ситуаціями, де рішення потрібно приймати негайно, і саме в такі моменти критично важливо, щоб вони чітко розуміли межі допустимого застосування сили. Недостатня обізнаність із правовими нормами, зокрема з принципом пропорційності, може призвести до трагічних наслідків як для військових, так і для цивільного населення. Саме тому систематичне навчання військових основам міжнародного гуманітарного права повинно бути одним із пріоритетів в умовах війни.

Не менш важливою є освіта правозахисників, які відіграють центральну роль у фіксації та моніторингу порушень під час конфліктів. Правозахисники повинні володіти ґрунтовними знаннями про те, як принцип пропорційності застосовується у різних сценаріях бойових дій, щоб їхні доповіді могли слугувати основою для подальших розслідувань і правосуддя.

Таким чином, правова освіта військових та правозахисників є важливим інструментом для забезпечення більш гуманного ведення бойових дій та підвищення відповідальності за дотримання основоположних принципів міжнародного права. Це не лише допоможе зменшити кількість порушень, але й створить умови для ефективнішого захисту прав людини навіть у найважчих обставинах війни.

Принцип пропорційності залишається наріжним каменем міжнародного гуманітарного права, особливо в умовах сучасних збройних конфліктів. Його дотримання є ключовим для збереження життя та захисту прав цивільного населення. Події, які можна спостерігати під час російсько-української війни, наочно демонструють, що порушення цього принципу мають катастрофічні наслідки. Саме тому необхідно не лише посилювати контроль за його дотриманням, але й активно інвестувати в правову освіту військових та правозахисників. Такий підхід допоможе не тільки зменшити кількість порушень, а й підвищить відповідальність за гуманність ведення бойових дій, що має стати пріоритетом для всіх сторін конфлікту.

Джерела:

1. Тоцький Б.А. Зміст та практичне застосування принципу пропорційності в міжнародному праві. *Аналітично-порівняльне правознавство* : Електронне наукове видання. 2023. №1. С. 613-618. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.107> (дата звернення: 09.10.2024).
2. Щербіна М.Г. Захист прав людини в умовах збройного конфлікту. *Збірник тез круглого столу, присвяченого 72-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини* (м. Київ, 10 грудня 2020 р.). Київ: ДНДІ МВС України, 2021. (дата звернення: 09.10.2024).
3. Мануїлова К.В. Особливості захисту прав людини в умовах збройних конфліктів та глобальних викликів сучасності. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх*

та технологічних рішень : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.- практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса: Юридика, 2023. Т. 1. С. 359-361. URL: <https://hdl.handle.net/11300/26659> (дата звернення: 09.10.2024).

4. Кірієнко Т.П. Забезпечення безпеки людини (human securite) крізь призму міжнародно-правового захисту: загальнотеоретична характеристика. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. №4. С. 27-33. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.3> (дата звернення: 09.10.2024).

5. Громовенко К. В. Особливості захисту прав людини в умовах збройних конфліктів. *Правові новели*. 2022. No 17. С. 101–107. DOI : <https://doi.org/10.32847/ln.2022.17.14>. (дата звернення: 09.10.2024).

Ключові слова: принципи міжнародного гуманітарного права, військова необхідність, захист цивільного населення, руйнування інфраструктури, відповідальність, внутрішні загрози, зовнішні загрози.

Науковий керівник: доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент Белогубова Оксана Олександрівна.

ПИЛИПЕНКО В.П.

Ефективність Женевських конвенцій 1949 року про захист жертв війни через призму російської агресії в Україні483

ПАСЕЧНИК О.В., ЄРОФЕЄВА О.С.

Проблеми правового статусу військовополонених490

КОНОНЕЦЬ О.М., ПІНА Д.Р.

Захист прав людини відповідно до положень Женевських конвенцій 1949 року та Додаткових протоколів до них 1977 року492

МИЦЬКА О.І.

Гуманність режиму утримання військовополонених через призму міжнародних стандартів500

ЛИСИК В.М.

Особливості механізму імплементації міжнародного гуманітарного права505

ГРУШКО М.В., ТИМОШЕНКО Д.В.

Виклики правозахисту прав на культурну спадщину: проблеми та перспективи512

МАРЧЕНКО Д.В.

Роль міжнародних договорів у забезпеченні захисту цивільного населення в умовах збройних конфліктів 519

ОМЕЛЬЧЕНКО І.І.

Актуальність принципу пропорційності в контексті захисту прав людини в умовах збройних конфліктів 525